

[2–2020]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[2-2020]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

Editorial – Critical History Writing and the ‘Other’ Europe 185

1. Studie a eseje | Studies and Essays

PAVEL BALOUN, JAROMÍR MRŇKA – „Tábory pro darebáky, povaleče a cikány“. Příspěvek k výzkumu politiky a praxe kriminalizace „práce se štitícího“ obyvatelstva za druhé republiky a protektorátu (1938–1942)
‘Camps for Scoundrels, Layabouts, and Gypsies.’ Contribution to Research into the Policy and Practice of Criminalisation of ‘Work-Shy’ Population During the Second Czechoslovak Republic and the Protectorate (1938–1942) 191

JAKUB STŘELEC – Genealogie socialistické subjektivity? Přístup k dějinám psy-disciplín v Evropě po roce 1945 v soudobé historiografii a sociologii
A Genealogy of the Socialist Self? The Approach to the History of Psy-Sciences in Europe after 1945 in Contemporary Historiography and Sociology 222

JAN SEIDL – Kouzlo starých pohlednic. Ke kritické metodologii interpretace populárního historiografického žánru
The Appeal of Old Postcards. Towards a Critical Methodology of Interpreting a Popular Historiographic Genre 245

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

PAVEL HIML – Where Does the West End? On Writing History, Catching Up, and Self-Awareness
Kde končí Západ? O psaní dějin, dohánění a sebevědomí 277

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

MARTIN NODL, MICHAELA ANTONÍN MALANÍKOVÁ, BEATA MOŽEJKO (edd.) – *Středověké město: politické proměny a sociální inovace* (Kajetán Holeček) 301

MIKULÁŠ ČTVRTNÍK – *Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20. století* (Miroslav Beneš) 306

MICHAL KOPEČEK (ed.) – <i>Architekti dloubé změny. Expertní kořeny post-socialismu v Československu</i> ; VÍTĚZSLAV SOMMER a kol. – <i>Řídit socialismus jako firmu. Technokratické vládnutí v Československu 1956–1989</i> (Ondřej Holub)	309
ELENA MANNOVÁ – <i>Minulosť ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska</i> (Matej Ivančík)	316
ADAM HUDEK, MICHAL KOPEČEK, JAN MERVART (edd.) – <i>Čechoslovakismus</i> (Jakub Vřba)	323
Editorial Note	331
Upozornění redakce	333

**MARTIN NODL, MICHAELA ANTONÍN
MALANÍKOVÁ, BEATA MOŽEJKO (edd.),
*Středověké město: politické proměny
a sociální inovace,***

Praha 2019, Filosofia (Colloquia mediævalia
Pragensia 20), 240 s., ISBN 978-80-7007-598-2

Centrum mediévistických vydalo jako 20. svazek *Colloquia mediævalia Pragensia* kolektivní monografii s názvem *Středověké město. Politické proměny a sociální inovace*. Publikace vychází jako výsledek tří mezinárodních pracovních zasedání pořádaných Centrem mediévistických studií, Univerzitou Palackého v Olomouci, Gdaňskou univerzitou a Husitským muzeem v Táboře, která se uskutečnila v letech 2017–2018. Jak je v úvodu monografie řečeno, jejím cílem je „postihnout témata politických a sociálních dějin měst v pozdně středověkém Českém, Polském a Uherském království“.¹

Téma publikace je vymezeno slovním spojením politické proměny a sociální inovace. Naznačuje to, že se v předkládaných studiích čtenář seznámí s vývojem středověkých měst napříč středoevropským prostorem, prostřednictvím aspektů z politických a sociálních dějin měst, přičemž opomenout není možné ani aspekt konfesní. Podstatnou roli v monografii hrají studie věnované vztahu panovníka k městům, především v prostoru Polského a Uherského království, či aspekt sociální skladby obyvatelstva – studie Hany Komárkové se věnuje městským elitám ve Vratislavi, Martin Nodl se oproti tomu zabývá současnými přístupy historiografie v bádání o městské chudině. Všechny tyto aspekty života středověkého města jsou ale zasazeny do kontextu zkoumání dvou problémů – konkrétní podoby městské politiky a sociálně ekonomických podmínek městského života.²

Ondřej Vodička se ve svém bádání věnuje katolickému exilu během husitství. Nejinak je tomu v jeho studii nazvané „*Und ap es geschege, das wieder gut zu behem wurde*“. *Katoličtí exulanti z husitských měst*. Zde se autor zaměřuje především na sociální vazby katolických měšťanů s prostředím, které byli nuceni opustit, resp. s prostředím, do kterého se vystěhovali. Jedním z těchto vztahů, jenž se projevil

1 *Středověké město: politické proměny a sociální inovace*, (edd.) MARTIN NODL, MICHAELA ANTONÍN MALANÍKOVÁ, BEATA MOŽEJKO, Praha 2019, s. 7.

2 *Středověké město*, s. 7.

v odchodu měšťanů, je vztah k církevním institucím. V některých případech totiž movitější exulanti pomáhali vyvézt ze země cennosti církevních institucí. Za pozornost stojí i vazby exulantů na tzv. žitavskou konzistoř. Autor se věnuje též vzájemnému vztahu exulantů v jejich novém útočišti a ptá se: Bylo udržování těchto vazeb projevem zvláštní sounáležitosti, nebo se jednalo spíše o nouzové řešení, neboť v novém prostředí především zpočátku exulanti jiné vazby neměli? Studie dále vypichuje udržovaný nárok na původní majetek jednotlivých uprchlých měšťanů. Vlastnictví listin potvrzující právní nárok na majetek v husitské sféře vlivu bylo v podstatě jediným dokladem, který mohl exulantům sloužit jako ručení za dluhy, které jim pochopitelně vznikaly, neboť si s sebou do exilu mohli odnést jen omezený majetek. Testamentární praxe v odkazování nyní zkonfiskovaných majetků měla význam také jako podklad pro následné restituční nároky po konci válek. Majetkoprávní spory se totiž táhly ještě mnoho let po odeznění bojů. Studie o problematice katolických exulantů tak ukazuje, že otázku jejich pozice v městském prostoru, jakkoli je determinována především konfesní příslušností, je třeba posuzovat na základě ekonomických aspektů, které jsou na ní navázány – společenská a ekonomická pozice exulantů v nových útočištích, resp. jejich nepřetržitý právní nárok na původní majetky.

Navazující studie Roberta Novotného tematicky sleduje vývoj konfesních poměrů ve městech během husitství s přesahem do 16. století. Na vybraných případech českých a moravských měst upozorňuje na skutečnost, že konfesní příslušnost vrchnosti města nutně nebyla určující pro konfesní příslušnost městského obyvatelstva. Vrchnost naopak často musela garantovat obyvatelům města dosavadní práva a zvyklosti. Ojedinelé jsou snahy o změnu náboženské praxe ve městě (například neúspěšná snaha Jana z Rožmberka o obnovení katolictví v Miličíně nebo vyhoštění obyvatel podobojí z Jindřichova Hradce roku 1467). Pozornost je věnována též městům moravským, neboť i u nich se setkáváme s garancí podávání pod obojí, jež přetrvala i ve městech, která po nějaký čas vlastnilo olomoucké biskupství (Kroměříž, Svitavy). Pozoruhodné je v tomto ohledu jednání Viléma z Pernštejna, který potvrzuje právo přijímat pod obojí v Přerově. Listiny, dokládající možnost přijímat pod obojí, jsou doloženy i z jiných perňštejnských panství v Čechách i na Moravě (R. Novotný prozatím našel osm takových listin z let 1512–1517) a ukazují na konzistentní přístup tohoto katolického šlechtice ve vztahu k utrakvismu. Přestože se jedná o studii založenou na jednotlivých sondách a ke komplexnímu zhodnocení celé problematiky bude nutné tyto sondy doplnit a rozšířit o situace z dalších měst, nabízí Novotného studie důležitý náhled do konfesních poměrů ve vrchnostenských městech, neboť koriguje starší a nepřesné představy o náboženské situaci ve městech 14.–16. století.

Piotr Okniński se věnuje vzpouře fojta Alberta z let 1311–1312, která propukla v Krakově a byla namířena proti vládě Vladislava Lokýtky. Autor slibuje téma pojednat z hlediska dějin paměti: městský prostor sleduje jako úložiště paměti, následně jako matici historiografického popisování minulosti, v němž je kolektivní paměť fixována. Větší důraz (vzhledem k početnosti a dochování pramenů) klade na události v polském kronikářství. Starší bádání využívalo pro zkoumání těchto událostí převážně prameny považované za zcela věrohodné – úřední dokumenty vzniklé v průběhu nebo těsně po potlačení povstání. Ostatní prameny, zvláště kronikářské zprávy, byly považovány za nepřesné. Tyto narativní prameny, především ty spojené s krakovskou kapitulou a katedrálou, Okniński naopak považuje za stěžejní, neboť uchovávají kolektivní paměť obyvatel města na potlačení Albertova povstání. V kronikách jsou uvedeny též odkazy na topografii města a její proměny v souvislosti s potlačením povstání. I tyto zmínky lze chápat jako odraz kolektivní paměti spojený s neúspěšným povstáním, přežívajícím v městském prostoru. Neúspěch povstání a následné represe byly v povědomí města pevně zakotveny, byť vzpomínky na něj nebyly pro město a jeho dějiny nikterak příznivé.

Na krakovskou dějinnou epizodu navazuje studie s názvem *Jak Janek Helm do neštěstí přišel*, jejímž autorem je Martin Musílek. Jedná se o kratičkou etudu z dějin husitské Prahy. I na takto drobném tématu autor přehledně ukazuje, jaká ve městě panovala testamentární praxe na pozadí „velké“ politiky. Zároveň studie poukazuje na skutečnost, že zlistinění právního aktu není zárukou, že došlo k jeho skutečnému naplnění. Autor zasazuje nakládání s helmovským dědictvím do kontextu revolučních praktik a záborů, které byly součástí trendu započatého již na počátku 15. století, neboť tento způsob nakládání s majetkem přetrvál i po roce 1434.

Bohatému měšťanstvu se věnuje i studie Hany Komárkové, zaměřená na strategie vládnoucích elit ve Vratislavi. Na příkladě rodiny Bancků autorka přehledně ukazuje, jakým způsobem se v městské samosprávě uplatňovali příslušníci jednoho rodu. Vztah mezi ekonomickou a politickou mocí chápe jako přímo úměrný. Přesto však správně upozorňuje na skutečnost, že majetek automaticky neznamenal významné postavení v městské samosprávě – k uplatnění ve vedení města byl nezbytný také kapitál sociální, například ve formě uzavírání výhodných sňatků a politických spojení. Studie se zaměřuje především na popis uplatňování rodiny Bancků v samosprávě; potenciál pro budoucí bádání představuje právě zkoumání rozšiřování sociálního kapitálu této významné vratislavské rodiny: propojení jejich mocenských ambicí s hospodářskou a sňatkovou politikou.

Následující dvě studie jsou zaměřeny na politiku polského krále Kazimíra IV. Jagellonského vůči polským městům. Beata Mozejko se ve studii *Król Kazimierz Jagiellończyk wobec wielkich miast w Prusach Królewskich: Gdańska, Torunia i Elbląga w latach 1454–1492 (wybrane aspekty)* věnuje panovníkově vztahu s pruskými městy Gdańskem, Toruní a Elblągem. Autorka sleduje přechod měst z moci řádu německých rytířů pod pravomoc polského krále a následné upevňování vztahu mezi polským králem a těmito městy. Podrobně je tak rozepsáno potvrzování privilegií jednotlivým městům, panovníkovy slavnostní vjezdy do měst i způsob, jakým si města chránila svá práva vůči králi. Nejširší privilegia obdržel Gdaňsk, což odpovídá jeho velikosti a významu mezi zmíněnými městy. Zároveň si všechna města nechávají vystavit záruky, že si v jejich blízkosti panovník nepostaví hrad, což nepochybně vycházelo z předchozí zkušenosti měst s řádem, zvláště v době, kdy vrcholil jejich vzájemný konflikt, a řádové hrady představovaly bezprostřední ohrožení měst. Podobně si města vymíňují i podíl na rozhodování o jmenování purkrabího, který plnil funkci králova zástupce ve městě. Obě snahy lze vnímat jako způsob, jakým si města chtěla zachovat jistý druh autonomie.

Studie Marcina Starzyńskiego se zaměřuje na Kazimírův vztah ke Krakovu. Základní prameny jeho bádání představují, podobně jako v přechozí studii, panovnícká privilegia udělená městu. Dále je panovníkova role ve vztahu k městu prezentována na řešení sporu mezi městem a rodinou Tęczyńských, v němž král rozhodoval jako arbitr. V obou studiích se ukazuje, že jedním z dominantních aspektů, který formoval a ovlivňoval panovníkův vztah k městům, byla jeho fiskální politika, resp. jeho finanční situace obecně, neboť města panovníkovi často sloužila jako zdroj půjčování peněz.

Podobný případ je prezentován i na příkladu měst hornouherských Martinem Štefánikem. I tato města sloužila panovníkovi jako častý zdroj financí, což bylo jedním z důvodů, proč jim král Zikmund věnoval zvláštní pozornost, například formou vydávání jednotlivých příkazů či nařízení, adresovaných přímo konkrétnímu městu. Zikmund se v jednání s horními městy ukazuje jako obratný politik, který ve sporech mezi svými úředníky a městskou radou lavíruje mezi podporou úředníků, kteří hájí jeho hospodářské zájmy a mezi podporou městské rady, jež byla častým panovníkovým věřitelem. Důležitou roli ve vztahu k městům hraje od roku 1424 královna, neboť tehdy se města stala součástí jejího majetku. I ona dokázala obratně reagovat na události doby a města ubránila před husitskými útoky. Autor tak poukazuje na skutečnost, že si města dokázala udržet prosperitu i během těchto neklidných dob (navzdory tomu, že dobové prameny to tak nevnímají – reflektují především problémy či spory) a úpadek je zaznamenáván až v pozdější době.

Martin Nodl svým příspěvkem nazvaným *Chudí a bohatí. Možnosti a meze studia spodních sociálních vrstev v pozdně středověkých městech* přesouvá těžiště monografie k sociálním dějinám, konkrétně ke studiu městské spodiny. Výklad zakládá na jedné z nejdůležitějších kapitol českého bádání o městské chudině, na pracích Františka Grause. Zároveň staví jeho i pozdější československý výzkum v této oblasti do kontrastu s bádáním německé a polské historiografie a na základě tohoto srovnání hledá způsoby zkoumání samotné identifikace, postavení a sociální mobility spodních vrstev městského obyvatelstva. Ve studii se jedná především o shrnutí a reflexi metod dosavadního bádání s vytyčením základních tezí pro další oživení tohoto, v současné době nedoceněného tématu. Naznačením teoretických východisek a možností zkoumání představuje tato studie základní kámen dalšího bádání ohledně městské chudiny.

Závěrečná studie Pavly Slavičkové zasahuje do ekonomických dějin měst. Konkrétně je věnována problematice vedení městského účetnictví, především způsobu jeho uzavírání. Autorka porovnává metody vedení účetnictví ve městech z různých částí Evropy, popisuje způsoby, jakými bylo vedeno městské účetnictví, podvojně, jednoduché či kamerální. V českém prostoru ve středověku i novověku převládalo podle jejího názoru tzv. účetnictví správní. Bohužel však ve své studii pouze popisuje a charakterizuje jednotlivé způsoby vedení účetnictví, resp. činění účetních uzávěrek, a k samotnému vytěžení pramenů české a moravské provenience nedochází.

Celkový přínos kolektivní monografie tkví především v rozvíjení některých doposud opomíjených nebo nedoceněných aspektů studia středověkých měst. Autoři poskytli na výzkumné otázky odpovědi, které nutí k hlubšímu zamyšlení nad politickou rolí měst ve středověku, nad vnitropolitickým významem měst i nad sociálními vazbami, kterými bylo město protkáno, neboť v nich se prolínaly faktory konfesní, ekonomické i lidské.

Kajetán Holeček

Centrum medievistických studií, AV ČR, Praha